

Wollman, Frank

Za svobodu vědecké diskuse

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná. 1956, vol. 5, iss. D3, pp. 117-133

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/108074>

Access Date: 20. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

DOKUMENTY

Za svobodu vědecké diskuse.

Frank Wollman

V létě r. 1951 byl jsem napaden V. Stejskalem v Novém životě a v Tvorbě. Tehdejší děkan filosofické fakulty v Brně nařídil na fakultní radě 28. IX. 1951, aby se tímto případem zabývaly katedry. Katedry zabývaly se útokem Stejskalovým na mne a vědeckou podstatou sporu až na jaře r. 1952. Z jednání vyplynuly jednak „Resoluce z veřejného zasedání katedry rusistiky, literární a divadelní vědy“ z 19. III. 1952, uveřejněná v Novém životě (1952 č. 5, 799 n.) a zpráva z veřejné schůze Katedry rusistiky, literární a divadelní vědy a katedry historie, konané 29. IV. 1952, kterou Nový život (1952, č. 7, 1115 n.) uveřejnil pod názvem „Zasláno Novému životu“. Bezprostředně k tomu připojil V. Stejskal poznámky (l. c., 1117—1120), v kterých napadl pracovníky kateder nejhrubším způsobem („soudruzi z Brna vědomě podvádějí čtenáře“ a pod.), znevažuje diskusi pro jediný výrok, ve schůzi i ve zprávě hned opravený. Kromě toho vycházel také zde jak ze svých starých insinuačí, tak ze své už v Tvorbě vybájené nepravdy, že Wollman pokládá Valdštejna za „národního hrdinu“, a překrucoval diskusní výroky o technice literárního díla. Povýšenost, nehorázná hrubost a nepravdivé insinuační jsou jádrem Stejskalových poznámek.

Protože projednáním v katedrách jsem byl zbaven vázanosti, uložené děkanem, napsal jsem „Odpověď Václavu Stejskalovi“ a poslal jsem ji Novému životu 19. IX. 1952. V této odpovědi jsem přinesl přesné důkazy o falsifikacích Stejskalových, přednesené už na veřejné schůzi kateder 29. IV. 1952, připojil nové důkazy o falsifikacích, překrouceninách a chybách v poznámkách Stejskalových ke zprávám ze schůzí kateder, a konečně výklad o specifičnosti literárního díla podle názorů sovětské vědy, kterými jsem opravil formalistické nápady Stejskalovy.

Teprve 14. I. 1953 odpověděl mi vedoucí redaktor Nového života Josef Rybák a navrhl uveřejnit jen druhou část stati, t. j. patrně jen část o specifičnosti literatury, a to ještě po úpravách.

Požádal jsem tehdejšího děkana a fakultní radu, aby zaujala k této věci stanovisko. Nebyl jsem útoky Stejskalovými hanoben pouze já, ale celé katedry filosofické fakulty v Brně. V listě z 25. I. 1953, kterým se u vedoucího redaktora Rybáka dožadují uveřejnění své „Odpovědi V. Stejskalovi“, projevují své stanovisko takto: „Není možno připouštět, aby jedni hrubě napadali, znevažovali vykonanou práci a na základě nestoudných falsifikací pranýřovali a hanobili kulturní pracovníky, a druzí, t. j. postižení, aby se vůbec nesměli bránit, a dokonce aby nesměli být rozhněváni nihilistickým poměrem k vykonané vědecké práci a przněním pravdy. Brát v ochranu člena redakce Nového života, který se dopustil uvedených poklesků mnou dokázaných, znamenalo by arakčejevský režim v redakci.“

Děkan a členové fakultní rady přirozeně uznali mé právo na obranu. Děkan požádal listem z 5. II. 1953 redakci Nového života za uveřejnění mé Odpovědi Václavu Stejskalovi. V tomto listě se pravilo: „Jelikož článek prof. Wollmana odpovídá konkrétně na Stejskalovy výroky a dokazuje Stejskalovi falsifikace nejen v původním článku v Tvorbě, ale i v poznámkách Stejskalových v Novém životě, které znevažují až urážlivě vědeckou práci členů dvou kateder naší fakulty, žádám Vás, abyste článek prof. Wollmana uveřejnili, a to v plném rozsahu.“ Na tento list děkana filosofické fakulty redakce Nového života vůbec neodpověděla, ačkoli V. Stejskal ve svých poznámkách volal po provedení důkazu o svých falsifikacích.

Dne 24. III. 1953 poslal jsem Ústřednímu výboru Svazu čs. spisovatelů do rukou Josefa Sekery, tehdejšího zástupce vedoucího tajemníka, opis své Odpovědi Václavu Stejskalovi se žádostí, aby se tím výbor Svazu čs. spisovatelů zabýval a uveřejnění ve svém orgánu vymohl. Na jaře r. 1953 jsem se veřejně dožadoval uveřejnění své „Odpovědi“ na plenární schůzi brněnské odbočky Svazu čs. spisovatelů.

Místo uveřejnění dostal jsem 27. IX. 1953 zprávu o ustavení smírčí pětičlenné komise, do níž byli hned jmenováni s. Rybák a s. Hilér (tedy členové redakce Nového života) a byl jsem vyzván jmenovat další dva členy. Ohradil jsem se proti sestavení komise ze soudruhů, jichž redakční činnost přece měla být posouzena, a navrhl jsem se své strany s. Bělíče a s. Závodského. Další zprávu o postupu výboru Svazu čs. spisovatelů jsem nedostal. V červnu r. 1954 jsem se na aktivu odbočky Svazu v Brně dožadoval znovu uveřejnění „Odpovědi“; myslím, dost hlasitě.

Používám nyní první příležitosti, kterou mám, a uveřejňuji „Odpověď“ v Sborníku prací filosofické fakulty v Brně. Pravda zůstane pravdou i po tisících let.

Sekyrářské falsifikace.

Ve svém článku „Za vlasteneckou, marxisticko-leninskou literární vědu“, Tvorba XX, 1951, č. 36, str. 867 (ze dne 6. IX. 1951), tvrdí Václav Stejskal toto o mém článku „Dramaticko-přehodnocení historického Waldštejna“, Slovesná věda III, 1949—1950, č. 1, str. 3—9:

„Článek otištěný ve „Slovesné vědě“ podává výťah z delší studie. Frank Wollman v něm tvrdí, že »Pekař... zveličuje a nadnáší mravně protivníky Valdštejnovy, jen aby snížil Valdštejna; že Pekař nechce vidět zákeřné úsilí Habsburků, Vatikánu, jesuitského řádu a generálské italské frakce, které hnaly Valdštejna do boje, který mohl být jen t. zv. zradou a že zrada byla vynucena obranou sebe a mírového díla celého života; že tedy Pekař nedoceňuje Valdštejna jako skutečného bojovníka za mír.« Wollman krátce a dobře »opravuje« Pekaře z pekařovských posic.“

Ve svém článku uvádím výsledky své studie z r. 1944, kterou jsem zařadil jako „Předmluvu o charakteru historického Waldštejna“ v knize hotové k tisku, t. j. vyzážené už koncem r. 1948 pod názvem „Fridland, kronika v pěti aktech s epilogem“ (měla vyjít jako přémie Slovanského literárního klubu pro rok 1948). Ve svém článku ve Slovesné vědě pravím kromě vět, citovaných neúplně Stejskalem, především to, že Pekař je zaujatý vůči Waldštejnovi, že nejedná podle zásady „padni komu padni“ a že se s tímto zaujetím mísí jeho legitimistické, rakušácké hledisko, dále že postupuje v mravním posuzování historického Waldštejna s jistou dávkou mravní omezenosti a posléze amorálnosti (s kterou, jak známo, omlouval i vraždu Waldštejna provedenou na rozkaz Vídně), dále že Pekař podlehl v zachycení celkové postavy pojetí vznešeného císařova kondotíera, nakonec pro-radného, jak to vytvořil Schiller, který ještě neznal českou tvář waldštejnského spiknutí, odhalenou Rankem; teprve poté následuje to, co cituje Stejskal.

Srovnáním toho, co o tom napsal V. Stejskal, s tím, co jsem napsal já, bude každému, kdo umí číst a myslet, ihned jasné, jak V. Stejskal manipuluje: vytrhává z celku jen některé věty a opatřuje je dovětkem, že prý „Wollman krátce a dobře »opravuje« Pekaře z pekařovských posic“. To napíše o článku, který ukazuje základní chyby Pekařova hodnocení v sedmi bodech, které jsou výtahem z větší studie. Stejskalova zaklínací formule o „pekařovských posicích“ není ničím doložena a odporuje tomu, co uvádím.

V. Stejskal dále tvrdí:

„Wollman prohlašuje, že Waldštejn byl odstraněn proto, že »svým smyslem pro náboženskou a církevní toleranci přešel dobu nejméně o půldruhého století«, že »Waldštejn měl sociální smysl, že znal sociální bídu a dal doklady, jak jí odpomáhat, v rámci soustavy aristokraticko-feudální« (!)“ (Vykřičník Stejskalův.)

Je to další falsifikace: nikde to takto neprohlašuji, ale naznačuji historickou souhru příčin politicko-náboženských, která vedla k zavraždění „neznaboha“ Waldštejna. Napsal jsem doslova:

„Waldštejn u nás v českém společenství první nepokrytý zavrhol nábožensko-církevní mythus; podle slov Keplerových, který čerpal přirozené zprávy o pětadvacetiletém Waldštejnovi z jeho nejbližšího okolí, Waldštejnovi je vlastní »pohrdání a nedbání lidských příkázání a mravnosti, také všech náboženství«, »jako by to byl čirý podvod a mnoho jiného bylo za tím, než se předstírá«. Špión a agent Katolické ligy, Valerian Magni, tehdy už kvardián kapucinského kláštera v Praze a zpovědník mladého pražského arcibiskupa Harracha, švagra Waldštejnova, bratra Waldštejnovy druhé manželky, v tajných relacích z r. 1628, tedy ještě v době prvního generalátu Waldštejnova, označuje Waldštejna za neznaboha, který předstírá jen náboženský cit, dávaje štědré dary církevním účelům a kněžským osobám (prý si je kupuje, ale sám Magni dokazuje, že se to Waldštejnovi nedařilo). Byl to vždy hlavní důvod, který se uváděl poté vždy ve všech pamfletech na odůvodnění násilného odstranění Waldštejnova, tedy už dávno před tím, než Waldštejn nastoupil v sebeobraně cestu zrady. Ve výtkách neznabožství byli zajedno bavorský

vévoda, italský zpovědník pražského arcibiskupa, švábská abatyše, která téhož roku 1628 nabízela císařskému dvoru přímo vraha, svého bratra, obrista ve vojsku Katolické ligy, který by Waldštejna »oddělal« — a konečně i kruh Českých bratří kolem pana Karla Žerotína, švagra Waldštejnova, manžela sestry Waldštejnovy. Z tohoto brandýnského kruhu je »zjevení« šestnáctileté Kristiny, dcery bratrského kazatele a knihovníka Žerotínova Poniatowského, »list z nebe«, který mladíčká visionářka jistě na popud otce a jiných bratří kolem pana Karla Žerotína odevzdala v Jičíně na počátku r. 1628 Waldštejnově manželce, zničené právě úmrtím synátka: bratří už viděli konec »krutého neznaboha«, kterému »šíp z nebe protkne hrdlo«. Je to podivuhodná shoda ve vrocím přání, aby byl odstraněn neznaboh, který strhoval masku náboženské přetváře a svým smyslem pro náboženskou a církevní toleranci předešel dobu nejméně o půldruhého století.“ (L. c., str. 5.)

V nahore uvedené větě V. Stejskal úmyslně zfalšifikoval mou větu:

„Už Hallwich správně odhadl, že Waldštejn měl sociální smysl, že znal sociální bídu a dal doklady, jak jí odpomáhal v rámci soustavy aristokraticko-feudální.“ (L. c., str. 7—8.)

Tedy v jedné větě dělá V. Stejskal při nejmenším dvě falšifikace. Především nepravdivě udává důvod odstranění Waldštejnova a přičítá toto skreslení mně a za druhé zamlčuje autorství Hallwichova při hodnocení sociálního smyslu Waldštejnova.

Čtvrtá falšifikace, a v tomto případě též záludná insinuační, je tento výrok V. Stejskalův:

„Není nic jiného než reakční promluva našeho národa tvrzení, že Valdštejn je hrdinou dneška, mužem, v němž se ztělesnilo rozpětí českého ducha.“

Nic takového jsem nenapsal. V mém článku v Slovesné vědě je vytištěno toto:

„Je to přesto muž činu politicko-vojenského a státnického při všem nezdaru. Jako muž činu je tu protikladem muže myšlenky, Komenského. Na přechodu feudalismu v jeho stadiu absolutistické vydala naše země dva lidi, kteří předznačují vývoj: plánem míru a hospodaření a plánem výchovy.“

„Na rozmezí pobělohorském vydává tedy český národ akční typ, ztělesněný ve Waldštejnovi, s jeho úsilím po bezprostředním poznání-osvojení života a typ historicko-vývojový, který v Komenském kuje dynamické prostředky výchovy pro budoucnost. Oba jsou muži touhy, touhy po novém řádk, oba jsou mystikové a realisti zároveň, oba spojují protivy, oba anticipují nové cesty, oba jsou znamenití v detailu a koncepcie hlavní nedomyšlejší důsledně a bez námitek. Oba vyrůstají z české půdy do evropského formátu, který se později v Komenského stane světovým. Rozpětí českého ducha v těchto mužích předělo všecko, co tu bylo dosud. Energie je znakem obou charakterů. Ale oba předznačují, že osud jednotlivců i národů tvoří vůle, v jejichž službách je vědění.“ (Z chystané knihy str. 62—63.) Činnost obou je konec konců zaměřena proti habsbursko-vatikánské reakci.“ (L. c., str. 8.)

Tedy V. Stejskal mluví nepravdu, přičítá-li mi „tvrzení, že Valdštejn je hrdinou dneška, mužem, v němž se ztělesnilo »rozpětí českého ducha““. Natolik se totiž musí předpokládat u tohoto kritika rozvinitu rozumu, aby rozuměl smyslu toho, co chce kritizovat. Má přece jiný smysl věta: „Valdštejn je hrdinou dneška“ a věta: „Historický charakter této osobnosti a její doby, které stále mají dnešku co říci, je východiskem mé dramatické kroniky“. (L. c., str. 8.) Něco jiného znamená Stejskalova insinuační, že „Valdštejn je mužem, v němž se ztělesnilo rozpětí českého ducha“, a tím, co pravím já: „Tvrším, že je nemožné pochopit české rozpětí v 17. století, aniž si uvědomíme protikladný význam rovesnické dvojice Waldštejn—Komenský.“ (L. c., str. 7.) Na str. 8 pravím: „Rozpětí českého ducha v těchto mužích (t. j. v Komenském a ve Waldštejnovi) předělo všecko, co tu bylo dosud.“ Mám tedy stále na mysli toto protikladné rozpětí českého myšlení 17. století. V. Stejskal ovšem musí překrucovat a mluvit nepravdu, aby mohl hanobit a sekýrářsky „popravovat“.

V. Stejskal je velmi slabý v historii. O tom, co psal Pekař o Waldštejnovi, nemá vůbec jasného ponětí. Pravi:

„Pekař se snažil povýšit tohoto šlechtického odrodilce a prospěcháře na národního hrdinu, stýj co stýj objevit u Waldštejna světlé stránky a dokonce i národní vědomí.“

Nic nebylo tak vzdáleno Pekařovi jako nějaké omlouvání nebo idealisování Waldštejna! Kdo vezme jen do ruky Pekařova „Valdštejna“, může hned bez dlouhého hledání najít si ve věcném rejstříku o povaze Waldštejnově (II. díl, 2. vyd., Praha 1934, str. 361): „nebyl hrdina, jen přeopatrný; váhavý počtář“ a „hrdina velkých slov, mistr v hanlivých“ atd. Úplný nesmysl je, že Pekař mu připisuje „národní vědomí“. Naopak, Pekař mu anachronisticky připisuje národní odrodilce; Pekař dokonce zneužívá ve svém buržoasním nacionalismu písemného výroku o „böhmische tölpische Janku“, aby ukázal odrodilce Waldštejnovi. Pro Pekaře byl Waldštejn zrádce Habsburgů, a proto špatný chlap. Napíše-li někdo, že Pekař „se snažil povýšit tohoto šlechtického odrodilce na národního hrdinu“, dokazuje prostě, že je ignorant, protože každý může nahlédnout do životního díla Pekařova a přesvědčit se o opaku. Nazývá-li Stejskal Waldštejna „odrodilcem“, dokazuje, že

sám je v zajetí buržoasního nacionalismu a že nemarxisticky posuzuje celou dobu. Na pekařovských pozicích buržoasního nacionalismu stojí tedy Stejskal, nikoli já.

To, co zdůrazňuji u Waldštejna, jeho rozhodný kontrafideismus, zůstává pro V. Stejskala něčím, co dává do uvozovek. Stejně i Waldštejnovu náboženskou toleranci, tak lapidárně vyjádřenou výrokem k magdeburským: „Die Gewissen dependieren allein von Gott, gegen den ein jeder sich nach seiner Religion zu verhalten hat.“ Proto také nemůže Stejskal vniknout do protikladnosti osobnosti Komenského a Waldštejnovy. Tato protikladnost setkávala se však v hodnocení vědecké práce. Podle výroku Keplerova Waldštejn by býval chtěl z vědy udělat tribunál, povýšený nad spory doby.

Co soudím o světovém významu Komenského, dosvědčuje má „Slovesnost Slovanů“ (1928), str. 32, 64, kterou jsem psal, když V. Stejskal sotva odrůstal dětským šatečkám. Svě přesvědčení o Komenském nebal jsem se vyslovit ve svých univerzitních přednáškách v zimním semestru 1939—1940 na bratislavské universitě, v době, kdy již zmizel s jejího štítu název Komenského universita a kdy jejím rektorem byl Tuka, proti kterému jsem svědčil r. 1929. Bláto, kterým se mne snaží V. Stejskal postříkat, mne nedosahuje a padá zpět na jeho hlavu.

Protože V. Stejskal nechápe vliv toho, co Lenin zval popovštinou a co pokládal za hlavní zdroj idealismu, dívá se nemarxisticky na dobu a zjev Komenského. Také v Komenském jsou složky progresivní a regresivní. Velkosti Komenského-pedagoga neubliží, odhalíme-li jeho až do pověrečnosti jdoucí theocentrismus.

Kritika počíná s porozuměním smyslu jednotlivých tvrzení a s vyvrácením jich lepšími nebo novými důvody. Ve své stati zdůrazňuji, že osobnost Waldštejnova je dosud historicky nedořešena. Upozornil jsem na to se stanoviska dramatika a literárního badatele. Marxističtí historikové budou se tím zabývat, vyzbrojeni poznáním svého oboru, hlouběji a jistě lépe než já. Udělají to nepochybně v souvislosti s celou dobou po vzoru sovětské vědy (srov. na př. heslo „Barokko“, „Bol'saja sovětskaja enciklopedija“, izd: 2-je, IV, str. 254 sl.).

Nové překrucování a insinuace.

V Slovesné vědě (1949—1950, str. 209—210) uveřejnil jsem diskusi podnět pod názvem *Protikladná jednota obsahu a formy v slovesném tvaru*. Připojil se k tomu v následujícím čísle Slovesné vědy poznámku — rovněž diskusní — doc. Otakar Vašek. V. Stejskal v citovaném už článku v Tvorbě (str. 869) to označil za „trapný doklad“. Těmi články a kritikou Stejskalovou se zabývala katedra rusistiky, divadelní a literární vědy v Brně ve veřejné schůzi 19. III. 1952 a podala o ní už citovanou zprávu do Nového života (1952, č. 5, str. 799 n.). Zde vytkla Stejskalovi zejména hrubou chybu, kterou dělá chápáním „techniky“ díla jako něčeho, co je odloučeno od nadstavby.

Článek „Protikladná jednota obsahu a formy“ jsem napsal někdy o vánocích 1950. Poukazem na jistou paralelnost mezi jazykovou a formovou oblastí díla uměleckého sáhl jsem tu do hlavní problematiky, a to ještě v době, kdy se v Sovětském svazu diskuse teprve rozvíjela. Všechny these jsem kladl hypoteticky a tak je kladl také s. Vašek v dobré víře, že se najdou u nás lidé, kteří s dobrou vůlí budou na problematice pracovat, a nikoli jen sekýráři, kteří čekají v záloze a chytají za slovo. Nebyli jsme ještě poučení hlubokou a rozsáhlou diskusí, kterou bylo možno přehlédnout teprve v přelomu roku 1951 a 1952. Ale skutečnost je, že Stejskal nikde dosud — a dnes¹⁾ už může mít na pomoc celou sovětskou diskusi — neukázal, kde jsou chyby našich článků, které s tak povýšenou neurvalostí a bez dokladů napadl, nikde neukázal tu „trapnost“ a „zmatenost“. Pravdou zůstává konstatování katedry, že sovětská diskuse hledala právě specifika literatury v té oblasti, kterou Stejskal v jediné konkrétní výtce našim diskusním článku proti nebezpečí „nejodtažitějším polem slovesných tvarů“. Ostatně do problematiky, v člancích nadhozené, ještě ani nyní Stejskal plně nepronikl a dělá nové chyby, jak dále ukázu. Konkrétně jako starý odpůrce formalismu směřoval jsem ve svém diskusním článku proti nebezpečí, které by hrozilo výkladu slovesného výtvaru chápáním naprosté paralelnosti jazykové a formové oblasti a článek Vaškův tuto otázku podchytil. Nemohu za to, že se mezi přispěvateli Slovesné vědy nenašel nikdo, kdo by v diskusi přímo pokračoval, nebo naše vývody vědecky slušně opravil. Mohl tak udělat na př. V. Stejskal, kdyby nebyl v zajetí své skupinky. „Zajištění diskuse“ je ovšem vážný úkol. Ale to se někdy nepodaří ani v SSSR, kde jsou vědecktí pracovníci přímo u pramene a kde je jich mnohonásobně více, jak je vidět z výtek, které nedávno padly na vedení časopisu Oktjabr a Literární gazety. Pokud na mně bylo, vyzval jsem několik soudruhů, aby k diskusi přispěli. Ale nevědecký, ne-

¹⁾ Odpověď je psána r. 1952.

urvaly způsob lžikritiky odradí i ty nemnohé, kteří by mohli něco vážného k věci říci. Ve svém doprovodu ke zprávám kateder (Nový život 1952, č. 7, str. 1119) píše Stejskal: „Předstírá se tu, že jsem citace z Wollmana překroutil a falsifikoval. To je vědomá nepravda: všechny citace jsou naprosto přesné a přesně ve smyslu Wollmanova pojetí.“ Oddíl mé odpovědi nadepsaný „Sekyrářské falsifikace“ ukázal už, jak nehorázně Stejskal falsifikuje. Může namluvit jen negramotnému „naprosto přesný smysl citací“.

Pro způsob Stejskalových mystifikací je příznačná další věta: „Nepochopitelné pak už zůstává, jak se mohlo brněnské shromáždění p ř e d e m usnést, že „kritisují věci, které jsem ještě nezvládl“, když pak odborný referát v jejich diskusi dal v podstatě mé kritice za pravdu proti Wollmanovu pojetí Valdštejna...“ Brněnské shromáždění se p ř e d e m neusneslo. Usneslo se až po provedení diskuse; k „odbornému referátu“, který „dal v podstatě kritice Stejskalové za pravdu“ po provedení důkazu falsifikací se nikdo z přítomných nepřidal.

Také další věta Stejskalova je nový doklad falsifikace textu a mystifikace čtenářstva. Je tím nehoráznější, že soudný čtenář může obrátit stránku a zkontrolovat si tvrzení Stejskalovo s místem zprávy (l. c., str. 1117); dokazuje, jak nestoudně Stejskal mluví nepravdu: „shromáždění, které je nuceno teprve uspořádat zvláštní diskusi za účasti svých předních vědeckých kapacit, aby dospělo k názoru, že Valdštejn není národní hrdina a že se tedy Wollman v tomto bodě mylí, není k takovému známkování kompetentní“ (l. c., str. 1119).

V celé naší zprávě není jednoho místa, které by naznačovalo, že se diskutovalo o tom, je-li nebo není-li Valdštejn národní hrdina. Tím méně se diskutovalo o tom, že „se tedy Wollman v tomto bodě mylí“. Nikdy jsem nic takového netvrdil a je to záměrná lež Stejskalova, že mi už po druhé něco takového podkládá. Zprvu jsem myslel, že nerozeznává mezi národním a dramatickým hrdinou. Nyní jsem přesvědčen, že mluví nepravdu záměrně, domnívaje se, že nepravda mnohokrát opakovaná bude pokládána za pravdu. Závěry, které shrnul prof. Macůrek, začínají sice větou „Valdštejn není národní hrdina, bojovník za práva lidu“, ale to je přece jen logická premisa další věty: „Přesto postava Valdštejnova typu může být předmětem vědeckých a uměleckých zájmů i dnes a může upoutávat pozornost historiků i dramatiků.“ V této větě je vyjádřeno stanovisko shromáždění k předmětu sporu proti Stejskalovu názoru. Posměšně suverenní tón, kterým se Stejskal otírá o vědeckou schůzi, jejíž úroveň se snaží snížit falsifikací podané zprávy, stojí na úrovni pokoutných lektorských „posudků“.

Úroveň diskuse hodnotí Stejskal jedinou větou, která obsahuje skutečně, jak jsem hned řekl, „botu“ („kde se zdůvodňuje Wollmanovo pojetí Valdštejna jako idealistické podivným «vědeckým» argumentem — proto, že prý »nehodnotí s marxistických posic«...“ l. c., str. 1119).

To je zase celý Stejskal: cituje jednu větu, skutečně nesprávnou, ale necituje ze Zprávy opravu, kterou jsem k tomu připojil hned v diskusi a která zachycuje mé základní pojetí osobnosti Valdštejnovy: „Wollman nato znovu zdůraznil Valdštejnův kontrafideismus, jeho hoj proti popovštině, o které Lenin prohlásil, že je základem veškerého idealismu. Idealismus nelze přece hledat v jednostranném nebo neproporcionálním hodnocení jevů, ale v základním noetickém východisku, z něhož se pro osvětlení daného historického jevu vychází. Stanovisko Wollmanovo je dáno zdůrazněním kontrafideismu Valdštejnova.“ (l. c., str. 1117.)

Nepravdivě tvrdí znovu V. Stejskal, že stavím Valdštejna „po bok Komenskému“. Možná, že neví, jaký je rozdíl mezi „stavět po bok“ a „stavět do protikladu“. Ale já stavím Valdštejna do protikladu ke Komenskému, a hlavně v tom nejzákladnějším, co ho spojuje s naší dobou: v jeho kontrafideismu. Stejskal se to snaží mermocí zamlčet nebo překroutit. Zamlčuje z mého článku „Dramatikovo přehodnocení historického Valdštejna“ celou pasáž, věnovanou Huxleyové „Sedé eminenci“ a jeho theocentrickému pojetí, kterému se jeví Valdštejn jako vtělený ďábel a předchůdce kaiserismu a hitlerismu. Řekl jsem, že jsem vyšel k dramatické postavě z pojetí historického Valdštejna. Pravím tu: „Jestli ve hře zasazují zápas Waldštejnův s theocentrismem přímo do děje a činím to tak součástí tragického pádu, jestli na něm ukazují vůli, rozežranou nejen chorobou, ale právě únikovým mysticismem nebeských konstelací, jestli demaskují různý theocentrismus a nábožensko-církevní konvenci, za kterou se ukrývá politika osobní a třídní, dělám právě opak toho, co jedovatá kniha Huxleyova, s jejímž »úvedením na trh« si hodně připsítili.“ (l. c., str. 9; podtrhuji zde.) Tu je tedy v kostce mé pojetí Valdštejna a to, čím tento hrdina dramatu může něco dát dnešku. Nikoli ovšem národní hrdina — opakuji zvlášť pro V. Stejskala — jako není Macbeth Shakespearův národním hrdinou skotským nebo Puškinův Boris Godunov národním hrdinou ruským.

A když už jsme u té vůle. Stejskal se ptá patheticky: „Což není celé to scestné a škod-

livé stanovisko Wollmanovo jako v kostce obsaženo ve větě, že »osud jednotlivců i národů tvoří vůle, v jejíž službách je vědění«? Odpovídám: ano, je scestné a škodlivé, vytrhují-li takto ze souvislosti a kontextu, kde jsem proti sobě postavil ochromenou vůli Waldštejnovu a vůli Komenského, usilujícího o vzdělání lidstva, a hledáte-li ve výroku, napsaném r. 1944, nějaký spiritualismus při všem zdůrazňovaném mnoou kontrafideismu. Je scestné a škodlivé klást takto inkvisičně sugestivní otázku. Ale naproti tomu připouštím, že moje formulace myšlenky, které lze takto zneužít, je nejasná.

Nové chyby literárněvědné a další falsifikace.

V. Stejskal vytýká brněnským soudruhům, že se nevyznají dobře v marxismu-leninismu, že „zhola nic nerozumějí věci“, t. j. problematice slovesného výtvoru. Než jsme přistoupili k posuzování Stejskalovy kritiky Wollmanova a Vaškova článku, seznámili jsme se na diskusním večeru s literárněvědnou problematikou, jak byla probírána v Sovětském svazu. Základní referát jsem podal v této veřejné schůzi katedry já. Obsahuje materiál ze sovětských referátů o půl stu diskusních vystoupení na sedmi konferencích a z dvou desítek rozprav, které z toho vzešly. Tento referát byl otisknuto ve Slavii pod názvem „Literárněvědná problematika v SSSR po Stalinových státech“ (XXI, 1952, seš. 1, str. 109—146). Možná dost, že jsem já nebo brněnští soudruzi něčemu neporozuměli. Jsou zde na př. hned potíže terminologické, zejména v diskusích filosofů, kteří zasáhli hluboko do problematiky. Nemůže se nám však upřít, že jsme měli dobrou vůli s problematikou se podle dostupných pramenů seznámit. Především jsme tu poznali sovětské diskusní metody: připouštějí se i protichůdné názory, kladou je dokonce i vedle sebe, jak patrně na př. z uveřejnění výkladu Astachovova a Trofimovova v téměř 2. čísle časopisu Voprosy filosofii (1951). Nikdo zde si nečiní nároky na samospasitelnost svého názoru a výkladu, nikde se nehází na některého účastníka diskuse výtkou reakčnosti, v polemice se nikde neinsinuuje s inkvisičními záměry. I zcela mladí vědeckt pracovníci zachovávají vědecký klid a objektivitu, které plynou patrně z jejich dobré přípravy vědecké i charakterové. To však neznamená, že by se báli vystoupit s novými názory. V závěrech konferencí se zdůrazňuje, že problematika je stále v diskusním stadiu, že je třeba nových prací a schůzí. V tom smyslu zejména shrnuli Jegolin a Vinogradov výsledky největšího a neplodnějšího zasedání 15.—19. května 1951 v Moskevském domě učenců. Také jediná souborná publikace, která vyšla z těchto učených konferencí, a to právě z květnové konference v Domě učenců, „Voprosy literaturovedenija v svete trudov I. V. Stalina po jazykoznaniju“ (Moskva 1951) je uvedena redakcí s poznámkou, že „některé these referátů mají diskusní charakter“ a že „další propracování zde zkoumaných problémů je prvotným a nejdůležitějším úkolem sovětské vědy o literatuře“ (l. c., str. 3).

U nás pouze nemozí se seznámit s celým rozsahem sovětské diskuse. Čerpá se většinou jen z částí diskuse, přehlíží se diskusní charakter thesů zde obsažených, bere se za své buď to, buď ono stanovisko, aniž se proniká k celku problematiky, obsažené v několika referátech, vzájemně si odpovídajících, tu přitakávajících, tu si odporujících, ale vždy spolupracujících k hlubšímu poznání, krátce v pravém smyslu diskutujících. Je to zcela přirozené a pochopitelné už pro uváženou přípravu diskusních referátů, do níž u nás máme velmi daleko. Na místo poučenosti o celku problematiky, na místo hodnocení toho, co se už stává poznáním, a toho, co je ještě hypothesesou, nastupuje u mladých snaživců, kteří si chtějí zajistit prioritu v uvedení nejnovejších výsledků sovětské literární vědy a estetiky, aplikování některých částí diskuse, namnoze bez citování sovětských pramenů. Poněvadž těmto mladým snaživcům chybí zkušenost a znalost materiálů, omluvitelná jejich mládím, a protože nezvzkořeli své síly a nerozvinuli své schopnosti na vlastní vědecké práci, dochází snadno k mechanickému a vulgárnímu chápání a tím k chybám. Tak je také u V. Stejskala. Už soudruzi Rybák, Černoch i Kopenc opravili nebo upozornili na vážné chyby článku Stejskalova.

V. Stejskal se suverenní domyšlivostí prohlásil ke kritice místa ze svého článku: „Tady autoři »resoluce« z brněnské filosofické fakulty dokazují, že této věci zhola nic nerozumějí.“ A připojil k tomu dále známku znaleckou: „Odvolávají-li se při tom autoři »resoluce« z brněnské fakulty na literárněvědné publikace sovětské, pak je to jen dokladem toho, že je buď neznají, nebo jim neporozumějí.“

Důkaz k tomu opatřil si zfalšifikováním krátkého místa v brněnské „resoluci“, které ho mělo upozornit na jádro problému a které opravilo omyl, připínající se bezprostředně k problematice slovesného výtvoru, nadhozené článkem Wollmanovým a Vaškovým.

Ve svém článku „Stalinovy články o jazykovědě a naše literární věda a kritika“ napsal Stejskal: „Ze Stalinových článků neklamně vyplývá, že v uměleckém díle jsou vedle prvků nadstavbových také prvky, které nemají třídní charakter a které mají trvalou platnost,

jako je na příklad umělecká technika.“ (Nový život 1952, str. 280, podškrtnuto mnou). Resoluce brněnská praví k tomu: „Tak odtrhuje V. Stejskal obsah od formy, které tvoří za primátu obsahu nerozdílnou jednotu. Tvárné postupy starých období, jak víme, dostávají se do dialektického vztahu k novému obsahu. Ten se snaží adaptovat si toto dědictví a využít ho k svému plnému vyjádření. Do protikladnosti obsahu a formy, kterou naznačil článek Wollmanův a Vaškův, Stejskal vůbec neproniká.“ (Nový život 1952, č. 5, str. 800.) A dále zde pravíme: „Zatím ve svém článku v »Tvorbě« podal názorný doklad sekýrářské kritiky v pravém slova smyslu a ve svém článku v »Novém životě« školský případ vulgarisace marxismu, ačkoli se mohl už poučit z celé řady literárněvědných publikací sovětských, na př. z knihy V. V. Novikova Trudy tov. I. V. Stalina po jazykoznaníju i Voprosy sovsetskogo literaturovedenija (zde na str. 29).“

Místo, které se týká daného problému, zní u Novikova takto: „Naše kritika neodhaluje význam tvůrčí zkušnosti (opyta) klasiků pro zvýšení ideové a umělecké úrovně sovětské literatury. Někteří spisovatelé nezhostili se ještě živé představy, že je-li možno něčemu se naučit od klasiků, že je to jen umělecké mistrovství (masterstvo). Ale to je hluboce nesprávné. Velcí klasikové 19. století dali vzory tvorby vysoce ideových, hluboce patriotických děl, hájících národní zájmy. Umělecké mistrovství samo o sobě jako úhrn technických postupů (kak summa techničeskich prijemov) neexistuje. Ono slouží k vyjádření ideového obsahu a je s ním neoddělitelně slito (nerazryvno s nim slito). Klasické dědictví nutno si osvojovat v celé jeho mnohotvárnosti a velikosti. Jen tehdy dá plody tvůrčí osvojení zkušeností koryseů minulosti.“ (Přeloženo a podtrženo ode mne. F. W.)

Ze srovnání citovaných míst plyne toto: Stejskal tvrdil, že „v uměleckém díle jsou vedle prvků nadstavbových také prvky, které nemají třídní charakter a které mají trvalou platnost, jako je na příklad umělecká technika“; vytkli jsme mu tuto chybu, vysvětlili dialektický vztah a upozornili na místo z Novikova, kde je jasně řečeno: „umělecké mistrovství samo o sobě jako úhrn technických postupů neexistuje“. Vytkli jsme mu odtrhování obsahu od formy. Místo toho, aby Stejskal sebekriticky doznal základní chybu, dopouští se mystifikace čtenářů novou falsifikací; praví: „Autoři »resolucí« si to ovšem představují velice primitivně: a to tak, že všechny prvky uměleckého díla jsou proto třídního, nadstavbového charakteru.“ Přesunuje tedy problém jinam, na otázku t. zv. třídnosti, nadstavbového charakteru „všech prvků“ (jak říká). O tom jsme v kratičké replice vůbec nejednali, a to všim právem, protože se o tom vedla dosud nedořešená diskuse sovětská. Nikde jsme netrdili zejména, že „všechny prvky uměleckého díla jsou proto třídního, nadstavbového charakteru“, jak insinuuje čtenáři V. Stejskal (l. c., str. 1118), aby z toho vyvozoval své známkování našich znalostí. Je to další pamfletářský trik (říká se mu přenesení sporu na jinou kolej, na slepou kolej, na náraziště), který dokazuje, že Stejskal není nezaujatého vědeckého myšlení schopen. První podmínkou vědeckého myšlení, které hledá pravdu, je schopnost poznat omyl, omyl sebekriticky přiznat a vzdát se ho. Stejskal svůj omyl o trvalé platnosti umělecké techniky ani nepřiznal, ani se ho nevzdal. Myšl na př. že „třídního charakteru jistě není... způsob užití určitého rytmického metra, rýmového schématu a další a další...“ (l. c., str. 1118). V tom se zase velmi mýlí. Právě „způsob užití metra, rýmového schématu“ může být naprosto třídní, hned na př. při parodii, travestii, persifláž, jak je obecně známo. Jeho „jistě“ znělo pravděpodobně velmi nejistě hned s. Josefu Rybákovi, který se rovněž snažil V. Stejskalovi objasnit otázku techniky na širším základě, zejména už s přihlídnutím k názorům Vinogradovovým a s vědomím velikých úkolů literární vědy a estetiky právě v otázce specifického postavení techniky literárního díla, a to v článku „K některým otázkám kulturního dědictví“ (Nový život 1952, č. 4, str. 593).

Odtud bere V. Stejskal to, čím nás poučuje „o specifičnosti příslušného vědního oboru a jeho předmětu“. Zapomíná, že tuto specifičnost jsme počali určovat — ať dobře, ať špatně — už Vašek a já v člancích, které on bez důkazů hrubě odsoudil. Specifičnost slovesného umění, které jediné ze všech umění pracuje s jazykem jako svým základním elementem, neobjasňuje příliš obecná věta, že „umění nelze ztotožňovat v celém rozsahu s nadstavbou“. Právě sovětská diskuse ukázala, že zde mezi specifiky jednotlivých umění jsou značné rozdíly a že nutno vždy říci, o které umění běží.

Věta „Jedním z výsledků sovětské diskuse v tomto oboru bylo nesporné zjištění, že umění nelze ztotožňovat v celém rozsahu s nadstavbou — což je potvrzením toho, co soudím ve svém článku já a co autoři resoluce popírají“ (l. c., str. 1118—1119) nepravdivě vyvozuje něco z dané these o umění. Především mluvili jsme o literatuře — nikdy o všem umění, nikde jsme se nezabývali nadstavbovostí všeho umění, zabývali jsme se Stejskalovým pojetím techniky literárního díla v citovaném jeho článku. Z toho vycházíme a v tom je meritum sporu, ne v tom, čím nás nyní, poučen jinými, Stejskal poučuje. Kromě pokusu o přesunutí sporu jinam dopouští se tu V. Stejskal zase chyby, a to hrubě logické chyby

nebo sofismatu. Buď proto, že vůbec mu to špatně myslí, buď z falsifikačního záměru. Usuzuje totiž takto: umění není v celém rozsahu nadstavbové, literatura je umění, tedy technika literárního díla je nenadstavbová, čili jinak přímo slovy Stejskalovými „umělecká technika nemá třídní charakter a má trvalou platnost“. To přece „ve svém článku soudil“ a to „autoři »resoluce« popírají“. Ano, popírají a budou popírat. Neboť tím V. Stejskal otvírá cestu formalismu. Zde by bylo možné užít sugestivně inkvizičních otázek Stejskalových i jeho vlastního slovníku a ptát se: „Což není celé to scestné a škodlivé stanovisko Stejskalovo zde obsaženo jako v kostce? Což není to výrazem nějaké nemarxistické ideologie, na př. fenomenologismu?“

Stejskal uznal — post tot discrimina rerum — dialektické vztahy mezi obsahem a formou. Ale nepronikl ještě v jednotu protikladů, v jednotu slovesného výtvoru; měl by si skutečně prostudovat citovaný referát Dobryninův a zde zejména místo o organické jednotě uměleckého výtvoru. Dobrynin (v stati „Litératura kak nadstrojka“ v knize „Voprosy literaturovedenija v svete trudov I. V. Stalina po jazykoznaniju“, 1951, str. 70) vychází z Černyševského a Plechanova. Už Plechanov ukázal při posuzování uměleckého díla, že „nelze rozkládat na jednotlivé elementy to, co ve skutečnosti představuje nějaký organický celek.“ Na to navazuje Dobrynin: „Neobyčejně důležité je zdůraznit tuto jednotu, neboť ve skutečnosti není ani jednoho literárního výtvoru, který by představoval čistou formu, ideu krásna.“

Citovaný už výrok Novikovův, že neexistuje umělecké mistrovství jako úhrn technických postupů, je tedy s názorem Dobryninovým v úplné shodě. To by si měl Stejskal dobře všimnout v paměť: zatím má naivní názor, že spisovatel nosí v jedné kapse ideje a temata a v druhé uměleckou techniku „trvalé platnosti“.

Také Stejskalův názor na rozsah té „techniky“ je velmi primitivní. Už s. Rybák citoval V. Stejskalovi na poučení z Gorkého a Vinogradova. Umělecké mistrovství, umělecké řemeslo, jak by se spíše mělo překládat ruské „masterstvo“, technické postupy, to nejsou jen „rytmické metrum, rýmové schéma a další a další“ (Stejskal, l. c., str. 1118). Je mnoho důležitějšího a přednějšího než „rytmické metrum, rýmové postupy“, a ty ostatně, jak známo, nemusejí být dokonce ani v lyrické poesii; nelze je uvádět jako příklad charakteristický.

Specifičnost literatury, slovesného umění.

Suverenní kritik V. Stejskal hází brněnským na hlavu tuto frázi: „Tady autoři »resoluce« z brněnské filosofické fakulty dokazují, že této věci zholdera nic nerozumějí. Nestačí povrchní znalost nejzákladnějších pouček marxistické estetiky, je potřeba rozumět i specifičnosti příslušného vědního oboru a jeho předmětu.“ Podíváme se tedy, rozuměli „specifičnosti příslušného vědního oboru a jeho předmětu“ V. Stejskal.

Chyba, kterou udělal s „trvalou platností umělecké techniky“ by tomu nenasvědčovala. A prohlédneme-li celý jeho článek, sotva najdeme něco, co by dokázalo, že se vážně zamyslí nad specifičností literatury, slovesného umění. Vypisuje a parafrázuje sice dost ze sovětské diskuse o problematice nadstavbovosti a nenadstavbovosti umění a vědy, ale její celek mu uniká právě ve svém diskusním jádře.

Dobry úmysl Kopencův opravit chyby Stejskalovy utrpěl nezdar podobným způsobem práce: diskusní názory se také zde slepují dohromady vlastními nápady. Čtenář se o protichůdných názorech v diskusi dovídá s překvapením, kterému dal výraz s. Černoch. Ale metodická chyba počala se už článkem Stejskalovým, který užívá ve svém článku názorů, proslavených v diskusi, aniž většinou cituje autory, aniž především sám si uvědomuje jejich diskusní charakter a aniž čtenáře informuje, že jsou tu i názory jiné.

Musí působit trapně, když se zjistí, že na jedné stránce se tvrdí o umění a vědě A a na druhé stránce non A. Stejskal vytýkal Slovesné vědě, že diskusi nepřipravila. A tomuhle říkali v redakci Nového života připravení diskuse! Tedy, jak bych si to představoval? Takto: řeklo by se, že diskuse v Sovětech dospěla k těmto konkrétním závěrům, na př. ve věci národní formy literatury, ve věci umělecké mluvy a její posloupnosti, dědictví, citoval by se Vinogradov, Tomaševskij, Blagoj a jiní, kteří o tom psali a jako samozřejmě by se nepřejímaly věci, které prošly diskusním ohněm, stály autory mnoho přemýšlení a na jejichž formulacích je ještě ráz jejich osobnosti, osobnosti na ledajakých (víme, že na př. Vinogradov bojoval léta proti všemocným vulgarisátorům-marxistům).

Především zaráží u Stejskala, který chce být theoretikem literárním, jak malou pozornost věnuje specifičnosti slovesného díla. Nejen v kritikách, ale i v theoretickém článku, který má být jaksi počátkem nové éry, východiskem revise literární vědy a kritiky. Zmínka o národní formě literatury (v citovaném článku, Nový život 1952, str. 280) a zmínky

o estetickém významu uměleckého díla, o spisovatelově podíle na tříbení a obohacování rodné řeči, jazyka, o národní specifičnosti (v Odpovědi s. Jiřimu Kopencovi, Nový život 1952, str. 1098) jsou matně a naprosto nedostatečné. Specifičnost slovesného umění, daná jazykem jako materiálem a zároveň nástrojem, byla osvětlena Vinogradovem v úvodním referátu na konferenci v Domě učenců, o které jsem již mluvil. Byl to právě linguista Vinogradov, který soustředil pozornost na „specifické zvláštnosti literatury jako společenského jevu, na složitost, mnohohrannost a vnitřní protikladnost literatury, na mnohotvárnost spojů a vztahů literatury s jinými společenskými jevy, včetně s různými druhy nadstavby“. Když upozorňuje na to, že různé druhy nadstavby mohou nabýt jisté samostatnosti a „řídí se vlastním pohybem, vlastními zákony“, nepouští nikdy se zřetele třídnost literatury a zdůrazňuje: „Uznání specifika literatury jako formy společenského vědomí nebo (rusky „ili“) jako nadstavby, zavazuje sovětské literární badatele k prohloubenému zkoumání vnitřních, specifických zákonů vývoje ruské nebo jiné nacionální literatury zároveň s probádáním obecně sociálně historické podmíněnosti literární historického vývoje.“

Vinogradov vybízí při umělecké literatuře a zákonech jejího vývoje k tomu, aby se věnovala pozornost historické úloze různých uměleckoideologických proudů literární tradice a působení nashromážděné nacionálně umělecké zkušenosti, systému forem slovesně uměleckého vyjadřování, obdrženého v dědictví. „V umělecké literatuře“ — praví Vinogradov — „celonárodní, nacionální jazyk se vším svým gramatickým svérázem, se vším bohatstvím a rozmanitostí svého slovníkového skladu slouží jako prostředek a forma umělecké tvorby.“ Ale jazyk umělecké literatury je svobodnější než celonárodní jazyk. Literární jazyk jeví se pak Vinogradovovi jako „rozvětvený systém stylů vzájemně spojených a souvztažných“ („systém stylů“ ve smyslu linguistickém, kterým se zabývá linguistická stylistika, nikoli styl jako systém výrazových prostředků slovesně uměleckého výtvaru nebo literárního směru). Takovéto probádání stylistické rozmanitosti jazyka ukazuje, že „v třídní společnosti kruh funkcionálně linguistických rozdílů se protíná s rozdíly sociálně dialektického charakteru“ („třídy nejsou lhostejné k jazyku“).

Obrazně umělecká funkce jazyka vychází podle Vinogradova ze sdělovací, ale podrobuje ji úkolům a zákonům slovesně uměleckého vyjadřování; „tvorí se formy uměleckého zobrazení, principy jazykového sestrojení obrazů a charakterů, postupy typisace a individualisace jazyka osob, způsoby vedení dialogu, bohatá umělecká frazeologie, celý arсенál zobrazujících prostředků“. Toto vše přirozeně náleží k literárnímu dědictví. Ale každé dědění je spojeno s výběrem: i tu jsou různé zákonitosti, určované sociálně politickými podmínkami při tom dědění i při té posloupnosti. „V zákonitostech vývoje prostředků slovesně umělecké obrazovosti a exprese vyjadřuje se nacionální specifikum literatury“, praví lapidárně Vinogradov. Vinogradov je dobrý znalec literárních problémů a také dobrý učitel. Nenechá vulgarisátorům možnost odtrhování formy od obsahu, nějakou představu „techniky trvalé platnosti“, nějaké potlačení tvůrčí osobnosti.

Úhrn techniky, jak už bylo řečeno, neexistuje: Vinogradov se také přímo obrací proti teoriím literatury s jejich zvetšelými nástroji antické a středověké rétoriky a poetiky a ukládá sovětským literárním badatelům přímo určovat „zvláštnost a svéráznost v metodě umělecké tvorby, v postupech a principech výběru a uměleckého upotřebením celonárodního jazyka, tvořící individuální styl toho nebo jiného umělce slova“. Zde jsme tedy u kořenů specifičnosti slovesného výtvaru. Do této specifičnosti literatury, slovesného výtvaru V. Stejskal také nesponíkl. Pravdu má sice Kopenc, když Stejskalův výrok „dělicí čára vede nejen národní kulturou a nejen často tvorbou jednoho autora, nýbrž často i jednotlivým dílem“ pokládá „za nepochopení a nemarxistický podchod k věci“. Ale to je kritika názoru ideologa s posice zase jen ideologické. To je přístup jednostranného ideologa, nikoli literárního badatele: chybí mu pohled do tvůrčí osobnosti, do jednoty slovesného výtvaru, do jednoty celé slovesné tvorby toho kterého spisovatele i do souvislosti jeho s tím kterým historickým literárním směrem nebo proudem, kterou Vinogradov ukládá vyšetřovat, krátce přístup se stanoviska nejspecifičtějšího znaku slovesného výtvaru — uměleckého jazyka. Obsah se tu analyzuje v odtržení od umělecké formy.

Už Novikov v citované publikaci varoval před odtrháváním obsahu slovesného výtvaru od jeho umělecké formy, třeba zas na druhé straně ukazoval, jak třídní boj zabarvuje spisovatelův styl a vyzýval k odhalování sociální funkce jazyka uměleckého výtvaru. Jegolin, navazuje na vývoje Vinogradovovy, zdůrazňoval jako základní úkol zvýšit theoretickou úroveň literárněvědné práce a ukazoval, jak se badatelé ze strachu před formalismem vyhýbají analysám formy a jazyka. Dobrynin s filosofického hlediska potvrdil názory Vinogradovovy: literaturu jako svéráznou formu společenského vědomí charakterisuje odrazení a reprodukce skutečnosti v uměleckých obrazech a zpodobeních, obsluhování společnosti estetickými ideami v specifické, jim vlastní formě, při čemž jednota estetického

a společenského momentu je zvláštěností literatury. V souhlase s Vinogradovem označil Blagoj za nejdůležitější prvek národního specifika umělecké literatury nacionální jazyk s jeho specifickými — pro ten který národ — způsoby vyjadřování a s výrazovými prostředky, systémy stylistiky atd. Ale sám jazyk netvoří podle něho nacionální specifikum slovesného umění, ale teprve ve spojení s nacionální, rodnou tematikou, s odrážením nacionálního života, „bytu“ a s nacionálním charakterem výtvaru, při čemž tento charakter výslovně nepokládá za něco neměnného, mystického. Ale také umělecký národní jazyk chápe souhlasně s Vinogradovem jako „bohatství stylistických forem, postupů a prostředků umělecké výraznosti“, které se „osvojují a dále rozvíjejí“, tedy rozhodně nikoli jako techniku trvalé platnosti.

Jermilov osvětlil dialekticky pojem kulturního dědictví, tradice, proti vulgarisátorům, kteří směšovali pojem jazyka s pojmem uměleckého stylu, umělecké formy, ale přesto — nebo právě proto — uměleckou literaturu zahrnuje do počtu nadstaveb. Zdůrazňuje slova Stalinova, že v společenských jevech jsou vlastní specifické zvláštěnosti, které je odlišují vzájemně a které jsou nade vše důležité pro vědu. Proto zase vytyká filosofům, že místo toho, aby zkoumali ty specifické zvláštěnosti společenských jevů, začali zkoumat jejich podobnost, což je pro vědu nejméně důležité; tím se prý nejraději průběhem věků zabývají všichni vykladači Písma a talmudisté. Toto metodické stanovisko dlužno zejména připomenout našim soudruhům, kteří vycházejí ještě z ne dost ujasněných hypotéz filosofů o umění a jeho místě, ale zanedbávají už konkrétně stanovenou specifčnost slovesného umění. Tomaševskij se stanoviska zkušeného teoretika literatury potvrdil a doplnil předchozí názory. Normy literárního jazyka se rozvíjejí a formují v těsném spojení s obecným rozvojem literatury, se směnou literárních škol a směrů. K oblasti stylistiky se odnášejí všechny ty elementy řeči, které jí dávají sveráz, rozšiřující předmětně logický obsah sdělení, dávající mu tu jakost výrazovou, která se nepřesně označuje jako „obrazná řeď“. Slovo se nejen chápe, ale i „prožívá“ (důležité k plnému chápání termínu „význam“ slovesného výtvaru). Samozřejmě odsuzuje Tomaševskij ty literární badatele, kteří všeku pozornost věnují předmětně logické stránce, ale malou nebo žádnou stránce stylistické. Historicky zhodnotit dílo spisovatelovo nelze při ignorování jeho stopy v historii rodného jazyka. Revjakin důrazně rozlišil literární jazyk od jazyka uměleckých výtvarů (často se u nás zaměňuje). Podle Bjalikova názoru je specifikum umělecké literatury také v tom, že zároveň s celým uměním a vědou vchází nejen v oblast nadstavby, ale i v oblast lidské kultury. To by souhlasilo celkem s tím, jak se na věc dívá z filosofů Astachov: umění slouží společnosti estetickými ideami a vyjadřuje společenské ideje ve formě uměleckých obrazů; v společnosti, rozdělené na třídy, umění je částí nadstavby. K ujasnění t. zv. „estetických názorů“ přispěl Astachov konstatováním, že estetické názory jsou nejen v umění, ale i v zřízeních, v theoretických pojednáních, v knihách i v ústních soudech a pod. Proti Trofimovovi zdůraznil také Astachov, že ideový obsah a forma estetická jsou neoddelitelné. Instruktivní je jeho poukaz na názor Marxův, že Francouzi chápali Řeky tak, jak to odpovídalo potřebám jejich vlastního umění a že se proto drželi t. zv. „klasického dramatu“, že se tedy umění vždy vyvíjí na konkrétně historické základně a podle estetických názorů doby. Důrazně zavrhl Astachov názor, že rozhodným je v umění estetická forma, jakoby schopná samostatné existence vně a nezávisle na ideovém obsahu. V otázce uměleckého dědictví ukázal Astachov, že vědecká estetika vidí správné řešení otázky dědictví nikoli v napodobení, přejímání starých forem umění, ale v přepracování a v „hlubokém osvojení“.

Uvedl jsem ze sovětské diskuse názory filologů, kteří konkrétně řešili specifčnost slovesného umění, a nejbližší jim názory filosofa Astachova. Názory Trofimovovy neobsahují nic konkrétního pro osvětlení specifčnosti slovesného umění. Ale přesto Trofimov objasnil blíže představu „obecných zákonitostí krásna“, ony „zákony“ a „normy“, o kterých se zmiňovali filosofové. Trofimov, vycházející ze Ždanova a jeho kritiky formalistů v hudbě, která ukázala na porušování normálního funkcionování musikálního tónu a základů fyziologie normálního lidského sluchu, spojuje tyto „zákony“ s psycho-fyziologií normálního lidského vidění a slyšení a pokládá je za nadstavbové.

Tak tedy vypadá v krátkosti poučení o specifčnosti literatury ze sovětské diskuse, pokud je mi dostupná v pramenech a zprávách. Nikde jsem tu nenašel nic o „technice trvalé platnosti“, naopak podle stavu sovětské vědy by se Stejskalovo tvrzení jevílo jako nesmyslné a nemarxistické.

To je tedy má odpověď V. Stejskalovi, napsaná r. 1952. Čtenář vidí, že šlo jednak o problematiku literárního díla, jednak o problematiku historického Albrechta Waldštejna. Má odpověď počala odhalováním „kritických“ metod V. Stejskalových v oblasti waldštejnské

problematiky. Neběží zde o vyřešení problematiky Albrechta z Waldštejna, ale o zneužití toho, co jsem o tom napsal jako dramatik a literární badatel. Podotýkám k tomu, že se stanovisko našich kateder ve věci waldštejnské problematiky potvrzuje: vyšly už nové publikace waldštejnské ve východním Německu, jedna v západním Německu; pěkud je mi známa, jádu ve stopách Mehringova hodnocení Waldštejna.

Problematiku literárního díla vidí Odpověď z r. 1952 přirozeně na základě sovětského bádání do té doby. Za čtyři roky sovětské bádání je zase dále: byly učiněny opravy na př. k názorům Dobryninovým, jsou tu důležité názory Burovovy, Nikolajevové a j. Ale běží opět o „kritické“ metody V. Stejskalovy a o způsoby tehdejšího redigování Nového života. Ty se v našem kulturním životě už nesmějí opakovat, má-li být svoboda diskuse, vjímána a boj názorů. Nesmí být umlčen hlas obrany vědeckého názoru, i kdyby tato obrana v něčem bloudila, ani jednotlivcem, ani frakcí. Jenom ve svobodné diskusi, kterou je možno zveřejnit, dojdeme k vědecké pravdě.

Oponentský posudek doktorské disertační práce universitního profesora dr. Josefa Hrabáka „Studie ze starší české literatury“.

Soubor studií Hrabákových budu posuzovat především po stránce theoretické. Sám autor klade v úvodu váhu na metodickou problematiku, a to na problémy lidovosti staročeské literatury (v pěti studiích) a na problémy specifické metodologie studia staročeské literatury, které nadhazuje úvodní studie a které šest studií, jak říká Hrabák v úvodě, ilustruje. V úvodní studii ukazuje Hrabák se stanoviska jednotného metodologického pojetí na chybnost oddělování starší literatury české od nové a na nedoceňování jejího studia. Jedno z posláních knihy, t. j. posláni být příručkou studujících, vedlo zde Hrabáka k podrobnému rozebrání chybného stanoviska, dávno opuštěného theoreticky, ale v praxi trvajících. V druhé části studie (ve výkladu filologické metody) vzniká nedostatečným osvětlením Vlčkovy vědecké osobnosti a metody optický klam, jako by Vlček měl zásluhu o odklon od pouze filologické metody předchozí, což jistě neměl autor na mysli. Od Dobrovského a Jungmanna, Čelakovského, Havlíčka přes Sabinu, Nebeského, Durdíka a jiné vyvíjela se česká literární věda metodicky v evropském rytmu se stálou pozorností k ruské literární vědě a byla zachycena tedy i pozitivismem, ať už přímo jdoucím z Francie (Taine atd.), ať už oklikou přes Rus (Pypin a j.), nebo Německo (na př. Hettner). Z H. Hettnerovy „Literaturgeschichte des achtzehnten Jahrhunderts“ (1898) uvádí Jaroslav Vlček v Dějinách české literatury, II. 1. 1898 jako motto: „Die Literaturgeschichte ist nicht Geschichte der Bücher, sondern die Geschichte der Ideen und ihrer wissenschaftlichen und künstlerischen Formen.“ Hettner, v mládí Feuerbachovec, který se v zralém věku dostal na cestu pozitivismu, vypracoval si svéráznou metodu, kterou obzírál se stanoviska slovesného umění také všechna umění ostatní. To nemohlo zůstat bez vlivu na Vlčka. Ovšem Hrabák má pravdu v tom, že Vlček se soustřeďoval na obsah, to jest právě na vývoj pokrokových idejí — jako Hettner. Vlček přirozeně tím sloužil potřebám doby a české literatury; právě ideje ve vědeckých a uměleckých formách mu dávaly možnost sepnout vývoj starší a novější literatury; to ovšem nebylo u Vlčka bez sociologického chápání a pozitivistického idealismu.

Právem věnuje Hrabák pozornost „vlivologii“, zejména ve službách nepřátel, jak pověšného někdejšího profesora pražské německé fakulty Bittnera, kterého jsem odhalil jako nacistu právě před dvaceti lety a který dnes jako profesor v západním Německu pokračuje ve svých vlivologických pracích (nejnověji utlouká Radiševův význam a růst z ruského prostředí, ke kterému došla sovětská věda, německými vlivy, Zeitschrift für slavische Philologie XXV,1). Schází mi však v této souvislosti zdůraznění historicko-srovnávací metody na podkladě marxisticko-leninské metodologie, ke které jsme se dopracovali právě tohoto roku po mnohých diskusích v posledním desetiletí. S toho stanoviska připomínám svou někdejší distinkci mezi vlivem a působením ze spisu K methodologii srovnávací slovesnosti slovanské, která byla zaměřena nejen proti Bittnerovi, ale i proti vlivologům českým, kteří nechápali svéráž české a zejména staročeské literatury, nerozeznávali mezi napodobením a vlivem, mezi skutečným působením jedné literatury na druhou a mezi povrchními vlivy, podněty, mezi internacionálními migrujícími náměty a mezi podobnými tematy, jež si vylučovala podobná sociálně-politická situace v určitých momentech. Dorostu musíme stále zdůrazňovat nebezpečí Scylly a Charybdy, na jedné straně vlivologii, na druhé straně izolacionismus, stupidní popírání skutečných vztahů. To je zejména nepochopitelné

u těch, kdo se chtějí opírat o marxismus-leninismus, který už v samém názvu nese jeden z největších historických vztahů a vlivů. Bylo by účelné v druhém vydání knihy ukázat, že skutečně dialektický rozbor slovesného výtvaru, tedy tvaroslovný rozbor, je provádět jak se stanoviska theorie, tak i se stanoviska nutně s tím spojené historie, že skutečný marxistický rozbor spojuje v sobě vždy dva záběry, a že historický aspekt už v samém základě je zaměřen proti jakékoli imanenci formy. Představa imanence formy je podstatným projevem formalismu a stojí přímo v protikladu k historické dialektice. Tímto znakem měřím také některé soudy Hrabákovy, které někdy, spíše ve frazeologii, nežli v pojetí samém, zdají se mít na sobě ještě skořáčku formalismu — strukturalismu. Shledávám, že nebezpečí představy formové imanence Hrabák ve svých formových rozbořech uniká a že je překonává dialektickým historickým chápáním slovesného tvaru.

Samá filologická metoda ovšem se vyvíjela od základní textologie až na př. k polskému pojetí filologické metody, jak ji nalzáme na př. u Korbuta; je to značný vývoj. Filologická metoda Schererovy školy má v německé vědě významné místo — stejně také u nás v škole Gebauerově. U nás kromě autorů, jmenovaných Hrabákem, Máchal v práci o staročeském dramatu dal příklad vyspělé filologické metody. Správně zdůraznil Hrabák nutnost filologické kritiky, práce na textu, jako východisko každého zkoumání. Ovšem práce na textu kolektivní lidové slovesnosti, t. zv. folkloru, který dnes s konečnou platností přičleňujeme k literární vědě, vyžadovala by zvláštní kapitolu.

Nemyslím, že by všemu pozitivismu a v tom i českému pozitivismu scházelo hledisko vývojové; stačí jen ukázat na Tainovy Dějiny anglické literatury nebo právě na našeho Vlčka a jeho vzor Hettnera. Hettner i Vlček už vybírali fakta; hodnotili je ovšem s liberalistického hlediska. Objektivismus zcela právem je vytknut Jakubcovi, Hanušovi. Formalisté — strukturalisté ve svém boji proti pozitivismu zúžili obsah představy o pozitivismu. Myslím, že dokonce jim vadil sociologismus, který se přece v pozitivismu projevval někdy značně. Také ne vždycky unikala pozitivismu pro obsahovou stránku stránka umělecká. Sami formalisté na př. vyjímali z pozitivismu, jak paušálně označovali vědecké období předchozí, Jos. Durdíka. Ovšem byl to filosoficky herbartovec a nikoli pozitivista. Na konci těchto úvah Hrabák moudře upozorňuje na to, že odsudek „positivistické snahy snést co nejvíce materiál“ nechce „popřít význam pramených studií“.

Lidovost v literatuře chápe Hrabák správně jako problém. Pro starší českou literaturu termín „lidovost“ nabruzuje termínem „vztah literatury k lidu“. Tedy lidovost není mu hotové kritérium jako u mnohých našich vulgarisátorů; přímo mluví „o nebezpečí, že theoreticky méně fundovaní badatelé budou k problematice přistupovat nehistoricky, že budou do starší literatury mechanicky promítat hlediska platící pro literaturu novou a nejnovější“. To je správné. Nemohl bych však souhlasit s míněním, že „pojem lidovost má pro novou literaturu přesně vymezený obsah“. Naopak soudím, že i pro novou literaturu je lidovost problémem, že se musí obsah pojmu „lidovost“ vyšetřovat znovu a znovu. Samo pojetí lidovosti v literatuře, slovesnosti je v systému diktatury proletariátu vysoce politickým pojmem; znovu a znovu se tvoří podle potřeb strategie a taktiky, podle nových výkladů klasiků marxismu a tedy podle osobností, klasiky vykládajících a oficiálně přijímaných. Ani rozsah pojmu „lidovost“ v slovesnosti nebyl donedávna stabilisován. Jak je to dlouho, co bylo přijato — a to ještě ne obecně — že literatura t. zv. umělá, individuální je stejně „lidová“ jako literatura ústní, kolektivní v společnosti, kde zmizely antagonistické třídy? Podle Hrabáka má vztah literatury k lidu dvě stránky, obsahovou a formální. Obsahovou stránkou míní Hrabák zobrazování lidového života a hájení zájmů lidu, formální stránkou míní Hrabák úsilí literatury o co nejširší sociální základnu, t. j. o co největší srozumitelnost. Obsahovou stránku vidí Hrabák v těsné spojitosti s pokrokovostí díla, ale neztotožňuje tuto obsahovou stránku s pokrokovostí, neboť, jak praví, „při studiu vztahu starší literatury a lidu musíme zkoumat i problematiku děl, která odrážejí život lidu s nelidových nebo i protilidových posic“. Jak vidět, Hrabákův „vztah literatury k lidu“ obsahuje i tu t. zv. lidovost i tu t. zv. nelidovost. Myslím, že je to stanovisko správné. Měl bych jen námitky proti pojetí tohoto vztahu literatury k lidu jen jako „zobrazování lidového života a hájení zájmů lidu“. Lidovost i nelidovost podle mého názoru se projevuje zejména v líčení života nelidových vrstev, v bylinách na př. dvůr cara slunečka — Vladimíra (jistě lidovost), v české Alexandreidě dvůr Alexandrův (jistě nelidovost). Dalším vytčením obsahu vztahu literatury k lidu jako „hájení zájmů lidu“ vylučoval by Hrabák apriori, co připouští dále, totiž, že sem do vztahu literatury náleží i odrážení života s nelidových nebo i protilidových posic. Myslím, že Leninovo slovo o dvojí kultuře v jedné národní nebo národnostní společnosti nám už objasnilo, o čem běží. Proto zde při tomto určování pojmu mně chybí zdůraznění kritéria, které historikovi není problémem, ale skutečnou sondou, lučavkou královskou, abych tak řekl: kritéria třídního zápasu. Jen se stanoviska historické situace třídního zápasu můžeme určit pokrokovost, ochranu zájmů lidu, lidovost,

konečně i vztah obsahu a formy; na př. Radišev psal jazykem a stylem úplně nelidovým, ale bylo by možno upřít jeho Putešeství „revoluční lidovost“?

Přesto, že Hrabák místo problému lidovosti zavedl pojetí vztahu literatury k lidu, klade si přímo otázku lidovosti při staroslověnské tvorbě („Lidovost staroslověnské tvorby je problém velmi těžký a při tom zásadně důležitý.“) Řeší to dvěma vztahy: vztahem staroslověnské literatury k ústní slovesnosti doby velkomoravské a podílem na společenském vývoji. Podle mého mínění se může klidně přitakat názoru Hrabákovu, že staroslověnská literatura nebyla pokračováním ústní slovesnosti. Sotva by se to někdo odvážil tvrdit. Ale neviděl bych důvod v tom, že „lidová ústní slovesnost nepochybně odrážela společenské vztahy předfeudální“, kdežto staroslověnská literatura sloužila feudalisaci. Jistě ústní slovesnost mohla odrážet předfeudální společenské vztahy, jak se to projevuje v ústní slovesnosti východních Slovanů. Ale jistě také ústní slovesnost velkomoravská odrážela v IX. století vztahy protofeudální nebo raně feudální, které tu, jak se nyní přijímá, byly už od VII. nebo VIII. století — jako u východních Slovanů. Myslím, že by se usnadnilo leccos z problematiky literárního vývoje, kdyby se zřítla představa, že literatura staroslověnská je částí celé církevněslovanské vzdělanosti feudálního rázu. Už v této představě hierarchie dostává své místo a pořadí ve feudální soustavě; blízkost náboženských a právních památek je evidentní. S tohoto stanoviska církevněslovanské vzdělanosti, která je varietou byzantského celistvého dědictví antiky, je třeba také posuzovat její boj s latinskou varietou západoevropskou v přemyslovském Česku. Sotva bych připustil, že kniha staroslověnská by byla starému negramotnému Čechovi tak uzamčená jako kniha latinská. Znalost hlaholice a znalost latinky a latinského jazyka jsou překážky rozhodně nestejně. Hrabák však dobře ukazuje, jak staroslověnská literatura v Česku ztrácí svou feudalisační sílu a jak jí v této funkci vytlačuje literatura latinská (i když bych nesouhlasil s názorem, že rozhodoval záměr oddělit kněze spjatého s třídou feudálů latinou od lidu; vždyť u Řeků v Byzanci a u východních Slovanů nebylo kněžstvo řečově odděleno od lidu a bylo znamenitou součástí feudální třídy; latina na západě byla prostě už jazykem feudální třídy, jejíž formující složkou byla latinská církev).

Laicisaci literatury jako cestu k staročeské lidovosti sleduje Hrabák od prvků lidových v latinských výtvorech, od Kosmy (kronika, nový druh laický), vidí laicisaci literatury i v literatuře německé, konsumované českými feudály. Vztah Alexandreidy k Ulrichovi von Eschenbach a Dalimila k německým rýmovaným kronikám Hrabák vykládá ovšem, jak se to dělá, jako soutěž, kde otázka původnosti neexistovala, ale přesto vyzývá k vyšetření vztahu a vlivu německé tvorby.

Třídní zařazení Alexandreidy a Dalimilovy kroniky dopouští přece jen vyhledání některých lidových prvků. V takových případech mluví badatelé sovětsíi druhy o záměrném využití lidových složek v třídním boji. Hrabák hodnotí v Alexandreidě kladně obrazy lidového života a vlastenectví, v Dalimilovi sblížení s lidem. Tak probírá hlavní zjevy staročeské literatury a určuje jejich vztah k lidu, pokouší se určit jejich lidovost. Až u Hájkovy kroniky ukazuje, jak sám pojem lidovosti měnil svůj obsah u literárních historiků. Otázka je ovšem širší: i starší historikové byli pod vlivem politických názorů, jako jsou pod tím vlivem, a to daleko těžším, dnešní literární historikové.

Složitou otázku zlidování literatury, vstupu literatury v okruh četby lidové (knížky lidového čtení a pod.), řeší Hrabák tak, že při procesu zlidovování je třeba vycházet „z okamžiku, kdy se lid s látkou setkává, a ne z toho okamžiku, kdy byla látka po prvé uvedena do literatury“. To je pravda. Recepte sama se projevuje ovšem kolováním látky v lidu a tím, co nazývají sovětsíi badatelé kolektivní „šlifovkou“, obráběním látky, výbrusem. Jinak literatura zůstává literaturou, všechno zlidování je nepevná domněnka. K látce brunčikovské, která proniká do ruské slovesnosti, byla by dobrým protějškem artušovská látka o Bovovi králevici u Rusů; srovnáním dostali bychom jasnější obraz vztahů mezi literaturou a ústní slovesností. Myslím, že výklady těchto složitých jevů se neobejdou bez mezislovanských paralel, zejména tam, kde se to samo podává a je to připraveno srovnávací vědou starší a novými sovětskými pracemi, které vznikly už po obrovité diskusi o folklorní problematice.

Zcela správně už zde Hrabák poznamenal, že obliba látky nebo výtvoru u lidu nezakládá ještě ráz lidovosti bez výhrady. Při prothuisitských satirách dospívá se až k představě, jak Hrabák praví, „falešné lidovosti“, t. j. využívání formy lidu srozumitelné, lidové obrazovosti, slovníku, fraseologie atd., tedy k zneužití lidové formy. Jak vidět, bude třeba otázku lidovosti, jak při výtvorech poměrně samostatných, tak i při recepci výtvorů cizích řešit především se stanoviska třídního zápasu, to znamená především zřetelem na stránku významovou (ideologie a citové vztahy). K tomu dospívá Hrabák jasně až v probírání, jak praví nadpis kapitoly, „falešné lidovosti doby pobělohorské“. Zve k součinnosti folkloristy; jak jsem už řekl, sovětská věda v poslední době už přičlenila t. zv. folklor k literární vědě.

Už před třiceti lety jsem v tom smyslu přednášel o československé ústní slovesnosti lidové a zařazoval ústní slovesnost lidovou do celku slovesnosti. Hrabák se oprostil od jednostranného posuzování temat a motivů „temna“, je práv oboustranně fluktuaci v poměru literatury a ústní slovesnosti, dialektice lidového osvojování a zpracování temat a motivů, původně protilidových.

Sdílet se musíme ovšem s autorem o žalost nad nedostatkem materiálu lidového z období pobělohorského. Ale přece je dlužno vedle šíření kultu svatováclavského a svatojánského jmenovat a vyšetřit kult cyrilometodějský (mezi jiným pozoruhodná jsou tu kázání Bílovského, Nábožné putování k svatým Cyrillovi a Strachotovi, Olomouc 1709) a vytváření tradice velkomoravské kolem Velhradu; také odraz tureckého nebezpečí a tureckých vpádů, okupace je v ústní slovesnosti patrný a dává možnost různé interpretace původu a třídního rázu.

Bude zde třeba zavést jiný termín než „pololidová tvorba“. Už Hrabák svou etiketu „lidové proti své vůli“ ukazuje na protiklady. Lidovost podle původu nepřisoudíme individuálním výtvořům (takových Kocmáneků, Kuzníků, Vaváků) leda v těch případech, že jejich díla kolovala v lidu a byla jím vybrušována. Tedy neexistuje podle dnešního názoru pololidovost ve smyslu původu: dílo individuální, i když znárodní, zlidová, koluje v ústech lidu, neoznačuje se jako pololidové, ale naopak, nechává se s klidem jméno autora u výchozí předlohy (tak Isakovskij, Káčuša). Podle obsahu a formy náleží lidovost hodnocení společensko-politickému a estetickému, jak už o tom byla řeč, a pololidovost by podle toho znamenala určitou třídní posici, na př. takovou, jako ji Hrabák nalézá v interludiích 17. století a u Kocmánka.

Celkem v tomto úseku práce ve vyšetřování vztahu ústní slovesnosti a starší české literatury, vykonal Hrabák kus dobré práce: rozlišil zrno od plev.

V kapitole O regionalismu v české literatuře doby předhusitské zamyslel se Hrabák nad členitostí literatury s hlediska jazyka děl, nad étenářskou obcí té doby i nad způsobem čtení. Budou asi rozdíly v různých obdobích; vzpomeneme-li si na svědectví Aeneáše Sylvia o rozšíření čtení a znalosti bible v husitských Čechách, nebudeme to jistě generalisovat a přenášet do starší doby, ale mezistupně tu jistě byly. Hrabák vyšetřuje sociální rozrůznění, nalézá jako nového činitele XIV. století měšťanstvo; připojuje k tomu úvahy o rozrůznění krajovém, regionálním. Jak rozvrstvení nebo rozrůznění sociální tak i rozrůznění krajové, regionální, jsou výsledkem procesů společensko-politických; doporučovalo by se ukázat tyto příčiny podrobněji; jisté feudální vztah markabství moravského jednak ke království českému, jednak k říši, církevní politika a administrativa diecesální, řádová činnost atd., hospodářská base, krátce struktura společenská, určovaly mnohé rozdíly krajové. Tedy base hospodářská a base zeměpisná jdou ruku v ruce pospolu, nelze mluvit zvlášť o basi hospodářské a o basi zeměpisné, o odtrhování díla od těchto basí, zvlášť od jedné hospodářské, zvlášť od druhé, zeměpisné. Nicméně Hrabák tu přináší proti starší literární historii cenný pohled na krajové rozrůznění staročešské literatury podle dialektismů a datování rukopisů. Poukaz na architekturu a výtvarné umění jeho stanovisko potvrzuje. Pojetí regionu v přítomném smyslu slova, které ovšem by se jevilo v dějinném průběhu různé, se tu neřeší. Feudální rozdrobení země a rolnictva, výrobní procesy a výměna tovarů za změny, nastávajících v XIV. století, jistě vedly k svérázným regionům. Husitství také zde bylo zakladatelem jednoty českého lidu.

V další kapitole si Hrabák položí otázku, jak se při procesu vytváření kulturní pospolitosti našeho národa účastnila starší česká literatura. V náčrtu problému obměňuje otázku, „kdy a jak vzniká literatura, jež je aspoň potenciálně majetkem celé národnosti a národa a je jako majetek celé národnosti a národa pocitována“. Myslím, že jsou to dvě otázky, třeba velmi blízké. Uvedeme-li blízký příklad, Slovo o pluku Igorově, odpovíme velmi snadno na první otázku: tato skladba přímo vytvářela představu kulturní pospolitosti staroruské. Otázka druhá by souvisela s řadou dílčích otázek, ty by chtěly osvětlit vznik ruské, ukrajinské a běloruské národnosti z národnosti staroruské, kterou podněcovalo kromě mnoha jiných výtvořů také Slovo. A samo Slovo už je dokladem procesu, vystiženého Leninovým výrokem o dvojí kultuře — v každé národní nebo národnostní pospolitosti. Správně tedy Hrabák svůj výklad začíná také touto premisou a ve shodě s tím přijímá Mackovy názory, že prvky lidové a vlastenecké (v legendách, u Kosmy) sice počítaly s národnostním čtením lidových mas, ale že přesto nejsou výrazem požadavků celonárodnostního hnutí, ale především projevem třídních zájmů autorů oněch literárních děl. Poněkod se tím modifikují názory vyslovené o lidových prvcích v legendách, u Kosmy atd. i názory o krajovém rozčlenění. Připoutávání literatury k specifické domácí problematice spojuje Hrabák správně s účastí měšťanstva na literárním životě. S tím souvisí ovšem omezení kosmopolitních tendencí šlechtické a kněžské literatury. Přijmout možno také názor, že kulturní tvorba nevznikala ani naráz ani z jednoho bodu. Pokud je mi známo,

nikdo by to dnes netvrdil. Naproti tomu centripetální síla přemyslovské a lucemburské Prahy je nepopiratelná; Hrabák sám pěkně ukázal, jak měšťanstvo vzalo za husitství do rukou literaturu jako ideologickou zbraň a jak církev národní, domácí, specificky „česká“ přispěla k vytváření národní pospolitosti také na Moravě a ve Slezsku. Přirozeně Jednota bratrská musí zde být hodnocena nejvýše. Jádro její činnosti bylo mimo Čechy — v tom má Hrabák pravdu; ale už osobou Žerofína, manželza sestry Waldštejnovy a pána Brandýsu nad Orlicí, je spojena s Čechami. Podobně jiný příznivec Jednoty Petr Vok z Rožmberka zase naopak měl za manželku Moravanku Kateřinu z Ludanic a Waldštejn Lukrecii z Landeka. Zmiňují se o tom proto, že je to významný zjev politicko-společenského rázu: humanismem neutralizované bratrství, původně dědic husitských reformů, proniká do šlechty — podobně jako na jihu bogomilství a v Polsku ariánství (ovšem vedle českobratrství). Po Bílé hoře třídní boj v podobě náboženského antagonismu mezi katolickou vrchností a nekatolickými poddanými (jak praví Hrabák) nabývá zvláštního rázu národnostního tam, kde nastoupila cizácká kořistnická šlechta, a to je na většině území, obývaného českou národností.

Kritika Bielfeldtovy metody při posuzování vztahu Alexandreidy k Ulrichovi von Eschenbachu náleží k nejlepšímu partům knihy. Marxistické hledisko na dílo a jeho vznik z historické situace a na jeho úlohu v historickém vývoji postavil tu Hrabák proti mechanické, objektivistické a nehistorické honbě po vlivech, které uniká jak doba, ve které dílo vzniklo, tak umělecká hodnota díla a konečně i tradice, kontext ve vývoji literárním. To vše Hrabák dobře doložil s podrobnou znalostí literatury předmětu. Konečným cílem srovnání české a německé Alexandreidy nemůže být podle Hrabáka to, do jaké míry je německá báseň pramenem básně české, to je, jak správně praví, jen otázka pomocná. Ale nemyslím, že by pro literárního historika mělo být hlavním problémem, „jakou úlohu hrála obě díla ve své době a ve svém prostředí, jak se vyrovnávala s problematikou své doby a jak jí pomáhala řešit“. Také to jsou otázky jen pomocné pro literární historický cíl hlavní: stanovit pravdivost těchto děl, specifičnost jejich uměleckého výrazu a místo ve vývoji literárním. Ostatně Hrabák sám se o to snaží v kapitole o uměleckých hodnotách středověkého písemnictví. Důležité jsou tu úvahy o obecných problémech. Tu zejména názory o charakterologii a typologii středověké, která skutečně vycházela z obecných představ a promítala abstraktní vlastnosti do života, by vyžadovaly určité modifikace. Tento obrazový systém literatury, tato obrazovost byla prolamována reálným dechem ústní slovesnosti asi tak, jak je tomu v gotické sochařství, kde vedle stereotypních figur svatých se objevují realistické portréty nejen lidí z vládnoucích tříd, ale i žen, milenek, dětí sochařů, zvířat atd. Dobře ukázal Hrabák, že to, co by se mohlo nazvat „hračkářstvím“ při probírání středověké versifikace, je právě charakteristické pro tu dobu a pro její chápání slovesného umění. Jistě mu zde uvěříme při jeho znalostech předmětu, které osvědčil četnými pracemi. Ale ekvivalentní práce o obrazovosti středověké poesie české by uváděly názorněji do středověkého myšlení, do významové oblasti děl a tím i do jejich úlohy v slovesnosti a kultuře. Ale i tu Hrabák proklesl už cestu od verše jako typované formy emocionální řeči k obrazu, ve středověku hlavně lyrickému. Jemná pozorování, jako to, že epický obraz nevyžaduje jazyka tak nápadně odlišného od jazyka hovorového jako soudobá lyrika staročeská, předpokládají výklad epické obrazovosti. Aspoň náběh k tomu je při konfrontaci Dulimilovy kroniky s Alexandreidou. Také to, co nazývá Hrabák „štěpení literatury“, pokrokové a konservativní křídlo v literatuře, a co dobře charakterizuje „různým vztahem ke skutečnosti“, souvisí s onou základní třídní podvojností ve vývoji literárním; to by právě nejlépe ukázal rozbor obrazovosti, který souvisí bezprostředně se vztahem ke skutečnosti. Hrabák je už na cestě k rozboru systému obrazů, obrazovosti v poznámkách k legendě o sv. Prokopu a k satírám v Hradeckém rukopisc. Je zde dobrý postřeh epizodičnosti, lámající dějovou linii tradiční epiky, dále pozorování pouze ilustrační charakterologie, zasahování do líčení se strany básníkovy subjektu, ale přesto analýza obrazů nenalézáme, ani v té míře, s jakou je sledován rým a přibližování se k hovorovému jazyku ve slovním výběru. Versifikace zůstává hlavním zájmem; tento zájem překonává formalistické názory neustálým prohlubováním spojení mezi veršem, obsahem a společností. Tak je tomu i v partii o legendě o sv. Kateřině a zejména v partii o světské lyrice doby Karlovy a Václavovy; jsou tu ovšem náběhy k rozboru obrazovosti. Trváme, že podrobný rozbor obrazovosti by mohl být klíčem k objasnění adaptace hotových forem prostředím německým. Při námětové a formové stereotypnosti středověké literatury je to nutné pro zjištění míry osvojení, svérázu a tradice; zvláště ve vztahu k ústní slovesnosti. Ústní lidová slovesnost podle mého názoru vytvářela základní formové vědomí; že vytvářela vědomí pospolitosti u vznikající národnosti, o tom podle toho, co už bylo zjištěno sovětskou vědou o staroruské národnosti a u Rusů, Ukrajinců a Bělorusů, nepochybují.

Ve formovém vědomí lidu českomoravskoslezského a přirozeně i slovenského byl pravděpodobně už rozdíl mezi povídkou nebo cyklem povídek, spojených osobou nebo místem,

udalostí, a mezi písní ojedinělou nebo cyklisovanou, tedy mezi uměleckou prózou a skladbou v řeči vázané. Byla jistě převaha lidové umělecké prózy nad písní, básní. Tento fakt bude třeba uvážit při postupu umělecké prózy na úkor veršované v staročešské literatuře. Přijme-li se někdy až zdrcující převaha tvorby ve vázané řeči nad prózou v středověkých literaturách jako historický fakt, aniž budeme pokládat vyskytování veršovaných skladeb dříve než prozaických za nějakou zákonitost, bude se třeba zamyslet i nad možností pronikání formového vědomí lidového spolu s hovorovým jazykem, výběrem slov, frazeologie i obrazů z oblasti ústní tvorby kolektivní do umělé individuální. Zjišťování Hrabákovy o postupném vytlačování vázané řeči prózou v partii o staročešské próze, zjišťování někdy detailní a se zajímavými postřehy, nemělo by také tu zapomínat na třídní podvojnost slovesné tvorby. Lidové formové vědomí uplatnilo se za krise feudalismu a prvního nástupu měšťanstva.

Metod, vypracovaných sovětskými badateli pro starou ruskou literaturu, použil Hrabák v studii „*Zlomky Tábořské a Klementinské*“. Podařilo se mu určit společenskou situaci, kterou odrážejí jak ve významově, tak ve formově oblasti; klade zlomky do 2. poloviny 14. století. Tato studie znamená skutečný přínos jak výsledky, tak i příkladem dobré metody. Této metody, k níž se dopracovala marxisticko-leninská literární věda a s kterou spojil Hrabák i svůj formově-stylistický pohled a zkušenost s materiálem, použil také Hrabák v článku o dvou redakcích staročešské Rady otce synovi, trvám přesvědčivě. Nazval bych to marxistickou textologií. Příklad, který vybízí k následování od pouhé mechanické textologie, má hodnotu didaktickou a zapadá do rámce celého posuzovaného díla. Posouzení detailů mi uniká, protože jsem s podobným materiálem sám nepracoval. Připojím zde hned zmínku o stati o *Neumannově povídce o Krásné Mageloně*: Hrabák dal příklad stylistického rozboru srovnáním pravděpodobných starých předloh a uměleckého zpracování novodobého. Zůstává v rámci stylu a umělecké struktury; úkol spojit výtvoř s historickou situací si tu neklade.

Studie „*Protipanská cantilena inhonesta z šestnáctého století*“ je napsána s plným porozuměním pro fluktuaci mezi ústní kolektivní a umělou individuální tvorbou a pro časové výtvoř, pro které poznámka zapisovatele písně o Závěši Kunčickém by se mohla nadepsat jako označení druhu: „vůbec mezi lidmi již dávno prošla“. Hrabák tu zhodnocením časové, třídně zabarvené písně a jejím zařazením do vývoje rozšiřuje hranice dosavadního chápání slovesnosti XVI. století osvětlením vztahů společenských té doby a naznačením souvislosti s písní husitskou a vztahů k písní kancionálové. V přehledu časových politických a třídně zabarvených písní zastavuje se u písničky o Bočkovi a u písně o stínaných havířích, které pokračují až do přelomu 18. a 19. století. Takových dokladů by se našla řada. Hrabákům příklad, trvám, vzbudí následovníky v sebrání a probádání tohoto druhu slovesnosti, kterým lid sám anebo skladatelé lidu blízcí komentovali udalosti a který tradoval takto třídní kritiku. Hrabák tu rozбором veršové formy ukázal také spojitost s literárním vývojem. Připojený přehled dosavadního bádání uvádí dobře do samé problematiky. Chybí mi zde metodický odkaz na znamenitá studie sborníků o lidové tvorbě, vydaných v posledních letech Akademii nauk SSSR a věnované podobným problémům v historii ústní a umělé slovesnosti ruské.

Tato studie uzavírá souvislou řadu prací o staročešské literatuře. Je to skutečně celek, který vznikl podle plánu, předem promyšleného, a naprosto nevádí, že už jednotlivé studie byly jednotlivě publikovány. Základní myšlenky, které vedly Hrabáka, jsou: 1. chápání slovesnosti ústní, kolektivní i umělé, individuální jako celistvosti; 2. chápání této celistvosti slovesné tvorby v podmínkách politicko-společenských; 3. chápání slovesné tvorby a její umělecké specifčnosti ve spojení s danou historickou situací. Mé oponentské výhrady mají ráz doplňků, drobných oprav a připomínek metodických: vědeckou metodu, závěry a nálezy z prozkoumaného materiálu pokládám za správné. Význam této vědecké práce vidím především v jejím marxistickém hodnocení hlavních výtvoř starší české literatury, v jejím důsledném úsilí o zařazení důležitých zjevů do vývoje, který se tu už rýsuje; metodický pokrok a také nový přínos znamenají studie o zlomcích Tábořských a Klementinských, studie o časových písních XVI. století a kritika Bielfeldtovy vlivologické metody.

K těmto převážně historickým studiím připojil Hrabák ještě dvě studie theoretické. Jubilejní příležitosti daly Hrabákovy podnět vyřešit si metodu práce dvou badatelů ve staročešské literatuře, velikého zakladatele Dobrovského a Nejedlého. Vztah Dobrovského ke kulturnímu dědictví chce Hrabák vyšetřit obecně, nikoli materiálově. Hrabák praví, že Dobrovský hned od počátku byl proti planému historisování, vážil si literárního dědictví, ale že mu při odporu k středověku zůstává cizí stará literatura; leč přesto její jazykovou kulturou podeprá kulturní snažení své doby. Myslím, že při posledním jubilejním oslavování vulgarisátorů protihistoricky a protidialekticky skreslili zjev osviceného exjesuity Dobrovského; udělali z celožitovního providencialisty a přítele jesuitského řádu materia-

listu a bojovníka protijesuitského, udělali z něho výraz pokrokové české buržoasie, které v době zrání jeho názorů nebylo, a ve snaze o „svěráz“ bezmála ho vyňali ze souvislosti německé vědy pokrokové, ačkoli ta se formovala i při Ruské akademii, a také ji formovala. Uvážíme-li, že Dobrovský byl proti zavedení češtiny jako vyučovacího jazyka na gymnasia, že v známém sporu s mladým Palackým mluvil jen o možnosti jakési lidové literatury české, žádali bychom od Hrabáka více důkazů a vysvětlení pro pozornost Dobrovského k zlidovění naší literatury a vzdělanosti nejen v procesu minulosti, ale i v přítomnosti tehdejší (na př. r. 1827). Ale naproti tomu Hrabák spíše přináší doklady toho, jak Dobrovský se domníval, že s přibývajícím vzděláním čeština bude ztrácet své lidové publikum a tak postupně odumře. Péči o jazyk český Hrabák dokládá závěrem známé řeči k císaři (neproneseným r. 1791, ale vytištěným). Ale mezi r. 1791 a 1827 je rozdíl jedné generace a historická situace je zcela jiná. Myslím, že rozpornost v názorech Dobrovského je a že jí Hrabák — opatrně sice — ale přece mezi řádky připouští. Pojem „zlidovění literatury“, které s pojetím literárního jazyka tvoří podle Hrabáka základní články historického chápání vývoje literárního u Dobrovského, byl a musel být u Dobrovského zcela jiný než na př. v předchozích statích Hrabákových. Dobrovský nebyl výrazem mladé české buržoasie, a nebyl ani jejím předbojovníkem — podle mého názoru. Kdyby jím hýval byl, nebyl by se rozešel s pokrokovou buržoasní generací a byl by měl porozumění pro její národní ideály. Vyloučit pojem lidu a zlidovění u Dobrovského znamenalo by rozluštění tvrdého ořechu: třídního zařazení zakladatele slovanské filologie. V úvodní studii podle mého názoru chápe Hrabák poněkud úzce positivismus, asi tak, jak se před válkou mluvilo o positivismu v Linguistickém kroužku. V poslední studii knihy *O významu prací Z. Nejedlého pro dějiny starší literatury* chápe positivismus v české šíři; ukazuje, jak se Nejedlý zbavoval gollovského positivismu, jak s positivistickým objektivismem zápasil a konečně ho překonal marxismem. V této studii zajímá především to, jak reagovali positivističtí a idealističtí literární historikové na dílo Nejedlého.

Vracím se k tomu, co jsem už řekl po vyčerpání hlavních studií knihy; formuluji to výslovně podle předpisů: Hrabákem předložená disertační práce odpovídá podmínkám stanoveným v § 4 vyhlášky ministerstva školství ze dne 30. prosince 1953 o řízení při udělování vědeckých hodností a je velmi dobrým podkladem pro dosažení hodností doktora filologických věd.*)

Brno v září 1956.

F. Wollman

*) Oponentský posudek se týká práce prof. Dr. J. Hrabáka v rukopise.